Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

(əvvəli ötən sayımızda)

Valter Berkert sumer-akkadın savaş tanrısının yunanlılar tərəfindən özlərinin müharibə allahı Ares obrazı olaraq mənimsədiklərini yazır. O eyni zamanda Nerqal obrazının da yunanlılar tərəfindən mənimsənilərək Herakl üçün prototip təşkil etdiyini yazmışdır. (W.Burkert,1987,Səh. 169)

Sonrakı yaradılışda bitki və hava tanrısı Enlil və onun arvadı qidalanmanı təcəssüm edən taxıl tanrıçası Ninlil yaradıldı. Daha sonra savaş tanrısı Nirqal və yeraltı dünyanın tanrıçası Ereşkiqal, qamış tanrıçası Ninqal və Ay tanrısı Nanna tanrıların varisləri olaraq yaradıldılar. Ninqal və Nanna günəş tanrısı Utunun, doğurqanlıq tanrısı İnannanın və Ataş/od tanrısı Nuskunun valideynləridirlər. Sumerlər inanırdılar ki, tanrılar yaradıldıqdan sonra insanlar tanrıların ilahi kəlimələrindən yaranmışdılar.

İnannanın Zaqros dağlarının arxasında yerləşən Aratta tanrıçası olduğu güman edilir. İnanna çoban kral Dimuzi ilə evlənmişdi və o ana tanrıça hesab olunur. İnannanı Bibliyadakı Havvanın prototipi olduğu güman edilir.

Tiamat akkadca olub sumer dilində Ti-ama şəklində ifadə olunur. Tisözü sumer dilində ruh, can deməkdir, Ama isə ana deməkdir. Tiama/Tiamat Ana ruhu anlamı daşıyır. Tiamatın oğlu Kinqu tanrı Mardik tərəfindən öldürülmüş və qanı palçığa qatılaraq ondan insan yaradılmışdır.

Sumer yaradılış əfsanəsində Enlil və onun arvadı Ninlil Göyüzünü və yerin birlik və vəhdətini təcəssüm etdirirdi. Enlil göyüzünün tanrı atası, Ninlil isə yerüzünün, torpağın ana tanrısı idi. Nippur məbədində aşkar edilən mətnlərdə onların vəhdəti-birliyi kainatı təşkil edirdi. Göyüzünün tanrısı Enlilin Adı ilu-Turan, yəni tanrı Turan kimi ifadə olunurdu. Burda Tur-an Sumer dilindən tərcümədə Anın oğlu deməkdir. (H.V.Hilprecht, 1908, Səh. 39)

EkurSumer dilində "dağ evi" deməkdir. Tanrıların toplandığı yer və məclisləridir. Ekur Sumerdə ən hörmətli, müqəddəs, kutsal bina idi. Samilər onu ziqqurat adlandırırdılar. Enkur-ziqqurатlar Mesopotamiyada etiqad və sitayiş obyekti olaraq An, Enlil, Enki və Ninhursaq tanrılarına həsr olunurdu. Ekurun dağıdılması Urun işğal edilməsi ağısında əks olunmuşdur. Sumer xalqı üçün önəmli əhəmiyyətə malik bu müqəddəs sitayiş mərkəzlərinin dağılması onlar üçün böyük faciə təşkil etmişdir. İlk dəfə tufan və daşqın nəticəsində dağılmışdır. Ekurların və onunla əlaqədar ilahi qanunların sumer xalqı üçün böyük fəlakət hesab olunan tamamilə dağılması sami akkad kralı Böyük Sarqon tərəfindən m.ö. 2300-cü ildə həyata keçirilmişdir. Ekurların və Sumerin ikinci dağıntı fəlakətinə məruz qalması Sarqonun sülaləsinə mənsub olan akkad kralı Naram-sin/suen

(e.q. 2273-2219)Babil şəhərlərinin üsyanına başçılıq edib hakimiyyətə gəlməsi nəticəsində baş vermişdir.

Naram-sin Sumer, Lullubi, Zaqros dağlarındakı digər xalqlara qarşı apardığı dağıdıcı müharibələri və Enlilə məxsus Ekurun bünövrədən yerlə yeksan edilməsi sumerlilərin məşhur "Enlilin Aqade lənəti" Mətnində öz əksini tapmışdır. (Jerrold Cooper,1983)

Sumerdə və ondan sonra Mesopotamiyada digər dövlətlərin kral saraylarının qarşısında yarı öküz, yarı insan və ya yarı aslan, yarı insan təsvirində Sakkanakki adlanan heykəllər qoyulurdu. Sakkanakku sözünü Delitç (qapı qoruyucusu, qapıcı, hökmdar, möhür vuran, möhürçü kimi tərcümə edir. (Hilprecht, 1908, Səh. 87)

Mesopotamiyanın güneyində, Sumerdə ən qədim dövrdən belə hesab edirdilər ki, bulaqlar, quyular, çaylar, kəhrizlər, göllər öz sularını yer altındakı Abzu və ya Enqur adlanan yeraltı şirin su okeanından götürürlər. Duzlu su dənizi isə əksinə yerin üstündə olub yer üzünü əhatə edir.

Abzu özəl bir dünya idi və müdrik tanrı Enkinin, onun arvadı Damqalqunun (Damkinin)və anası Nammunun və ona tabe olan bir çox məxluqların 19-cu evi idi. Yer altı dünya isə Abzudan aşağıda yerləşirdi. Belə bir təsəvvür mövcud idi ki, yeraltı dünyaya Habur çayından keçib gedilirdi.

Konrad Volka sumer mətnlərinin oxunuşuna həsr etdiyi əsərində Absu tanrı adının əslində mixi yazılış şəklinin Suab formasında olduğunu, lakin nədənsə bir çox müəlliflərin onu Absu kimi yazdıqlarını qeyd edir. Suab Enkinin sualtı evidir. Suab-Absu Pasirrada-Enkiyə həsr olunmuş məbədə deyilir. (K.Volka. 1999. səh. 111)

Məbədlərdəki müqəddəs su ilə dolu çənləri də abzu adlandırırdılar. Yerüzünün və küləklərin tanrısı olan Enlil göyüzünün və bütün varlığın, insanların yaradıcısı atası idi. AnSumerdə göy üzünü ifadə etməklə yanaşı, göyüzü tanrısının adıdır. O tanrı Urasın varisi və onun eynidir, həmçinin ilkin olan Ansar və Kisarın oğludur. An bütün tanrıların atasıdır. Yer üzünün tanrısı Uras onun arvadıdır. An sonradan Ki ilə evlənmişdir. (J.Black and A.Green,1998, Səh. 30)

Ansar və Kisardünyanın ilkin başlanğıcını təşkil edən qadın və kişi cinsini təmsil edirlər.An göyüzünü, Ki isə yerüzünü təcəssüm etdrirlər. Ansar və Kisar göyüzünün tanrısı, baş tanrı Anı doğurmuşlar. (J.Black and A.Green. 1998, Səh. 34)

Mesopotamiyanın Nerqal tanrısı yunanlıların Herakl-Herkul, Nabu isə Apollon tanrısının prototipidir.

Kassilərdə şaquli ox işarəsi kudurru adlanırdı və Sirius ulduzunu təmsil edirdi. Sumer-akkad dilində kudurru sözünün mənası ox deməkdir. Kudurru sözünün kökü kut şəklindədir. Simvolu ox olan Kuturruhakimiyyəti təmsil edirdi. Kassilərin hakimiyyəti dövründə Kuturru qəbilə-klan ərazilərini müəyyən etmək üçün daş abidə şəklində ucaldılırdılar. Bu Kuturru abidələr həmin qəbiləyə və onun başçısına həmin ərazi üzərində hakimiyyət səlahiyyəti verirdi.

Oğuzlarda da, ox hakimiyyət rəmzi kimi Oğuz xaqan tərəfindən boy yönəticilərinə verilirdi. Görünür bu ənənə kök etibarı ilə kassilərə bağlı olmuşdur.

Eramızın V əsrində yunan tarixçisi Herodot ərəblərin Orotalt və Alilat tanrılarının adını çəkir. Quranda bu adlar əl-Lat, əl-Uzza və Manat Allahın qızları kimi qeyd olunur. Bu tanrılar bir başa Mesopotamiya tanrılarından əxz olunmuşlar. (J. Black and A.Green. 1998, Səh. 35)

Aruru – Mesopotamiyada ana və doğuş tanrıcalarının adı idi. Aruru türk Tenqri inancında Umay ananın ekvivalentidir.

Asaq– Sumerlərin Luqale poemasında Ninurta-Ninqirsutərəfindən məğlub edilən yırtıcı-iblis idi. Asaq olduqca qorxunc bədheybət xarici görünüşə malik idi və onun təsiri ilə çaydakı balıqlar canlı-canlı qaynayırdılar. Asaq, An və Kinin çiftləşməsindən doğulmuşdur. Asaq qaya və ya daş obrazındatəcəssüm edirdi. Asaqın dağla çiftləşməsi nəticəsində onu döyüşlərdə müşaiyət edən ordusu qayalar-dağlar dünyaya gəlmişdir. Asaq haqqındakı mifdə Ninurtanın ona və dağlara məğlub olması Mesopotamiyanın düzənlik əhalisinin Zaqros dağlarında yaşayan boylar qarşısında keçirdiyi həyəcanı və qorxunu əks etdirir. Sumer poemasındakı ovsun yolu ilə hücum edərək insanlara baş qızdırması xəstəliyi olan asakku gətirən və onlarıöldürən yeddi başlı aslan-əjdaha obrazındakı Asaq iblisə tanrı Ninurtanın qalib gəlməsi hadisəsi təsvir olunur. (J.Black and A. Green, 1998, Səh. 36)

Asaqın türk mifologiyasında ekvivalenti olan Azaq türklərdə hiyləgərliyin, yolundan azmağın, çaşqınlığın, günahkarlığın, yalançılığın simgəsidir. (DTS, 1969, Səh. 72)

Bu keyfiyyətlərinə görətürklərin Azaqı Sumerdə iblis, ofsun keyfiyyətinə malik olan, insanları yolundan azdırıb, çaşdıran, yanlış yola sövq edən Asaqı ilə eyniyyət təşkil edir.

Ea və ya Ae Ay və su tanrısının Sumer dilində mənası Su evi deməkdir. Çünki Sumercə A-su anlamı daşıdığı kimi, E-ev deməkdir. Ea sözünün düzgün oxunuşu AE şəklindədir və xatti və digər xalqlar onu Ay şəklində ifadə edirlər. Samilərə və ərəblərə bu ad"-hyya" formasında keçmişdir və tərcüməsi "həyat" deməkdir. (P. Espak. 2006, Səh. 33)

Türklərdə Ay planetinin adı Sumerlərin bu Ea/Ae tanrısının adından götürülmüşdür. Ea Enkinin titullarından biridir.

Hommelin yazdığına görə Sumer-akkadların İştara həsr olunmuş himnində Tur-kulumnu tanrısına həsr olunmuş məbəd haqqında bəhs olunur. Elamla sərhəddə İştara həsr olunmuş Tur-ilu Tanrı qalası adı ilə üç şəhər salınmışdı. (Hommel F. 1885, Səh. 225)

Turqu Sumer tanrısının adı, "İlu" isə Sumer-akkad dilində allah deməkdir.

Laqaşda aşkar edilmiş erkən sülalə dövrünə aid Sumer tanrılar siyahısındaqida tanrısı Aşnan və Qantura-lu adlı tanrılara da bağışların verildiyi qeyd olunmuşdur. Qantura-lu Sumercə Qantura tanrısı və ya Qanturanın adamı deməkdir. (Andreas Johandi. 2019, səh. 28)

(ardı gələn sayımızda)